

Jorge Eduardo Elgezabal

«Gernika ikusten dut gauero etxeko telebistan»

Arrozarena kubatar historialariak eman dizu albistea Habanan: “Gernikako bonbardaketaren lekuko bat, bakarra, duzu bizirik uhartean. Jorge Eduardo Elgezabal du izena, eta Cienfuegosen bizi duzu. Ez dakizut besterik”. Eta autoa negoziatu, hartu Jose Enrike Urrutia Capeau idazle eta margolaria laguntzaile eta bazoazke 400 kilometro eskaseko abenturan, morroia aurkituko duzulakoan... Bai aurkitu ere, Cienfugoseko jesuitek lagundurik, Caonao herrian.

MIEL A. ELUSTONDO

Argazkiak: Zaldi Ero

Kuban jaio, hazi eta bizia zarena zaitugu, baina Gernikan zinen 1937ko apirilaren 26ko hartan, bonba zaparradapean...

Azalduko dizut, atal bat besterik ez bada ere, idazten ari naizen liburuan kontatuta daukat-eta. Aitaita-amamak, gurasoak, nire bi anai-arrebak eta denok Espainiara joan ginen 1932an. Galiziara abiatu ginen, A Coruña, hain zuzen, aitaita han jaioa zen-eta. Errementaria zen, ondo lan gogorra! Horrek izorrratu zuen. Lan handia egiten zuen, garrantzi handikoa garai hartan. Korapilo asko askatzen zituen! Baina, badakizu, forja eta mailua ez dira lagun errazak, oso biolentoak baino. Eta, osasunez makal, medikuek herrialde hotzagoa agindu zioten. Lehenengo AEBetara joan ginen. Lau urte igaro genituen han. Handik, A Coruña herri txiki batera –aitaita hangoa zelako, bistan da–, eta atzera Kubara etorri baino lehen, aitak beraren familia eta herrialdea ere ikusi genezan nahi izan zuen; bisita egitea. Eta horrela heldu ginen Gernikara 1935ean. Etxeko txikiena nintzen ni, 10 urte nituen. Horixe gure historia ordu arte. Gero, bonbardaketa izan zen, eta kito.

Aitaren aldeko familia gernikarra zenuten, beraz.

Bai, baina utzidazu esaten idatzi dudan liburuko beste atal bat. Gorriak ikusi genituen

Gernikan, bonba egun hura baino lehen ere. Bi urte haietan goseak bizi izan ginen, eta hotzak. Gu kubatarrak ginen, klima tropikala dugu hemen, beroa dugu egunero ogia, eta han (bai Galizian eta bai Gernikan), hotza hezurretaraino sartzen zitzaigun. Eta gose handia ere pasatu genuen. Gogoan daukat behin jan genuela okela. Behin! Gure jatekoa barbantzuak eta ogi pusketak zen. Gehiago ere esango dizut, eta egia da: gure aita mendi aldera joaten zen, inguruko soroetara, belarren baten bila, amak egiten zuen zopa moduko hari gustu apur bat emateko. Geure buruak engainatzeko, pentsatzen dut nik. Ez zen erraza, gero! Badakizu nola den esaera hemen: “Ez da erraza!”, baina orduko denbora hartan, Gernikan ere ez zegoen erraz! Etxeko txikia nintzenez, neu nintzen iluntzean ohera tripan zer edo zer sartuta oheratzen zen bakarra. Eta ezta beti ere! Gure gurasoak, eta nire anai-arrebak, tripa-hutsik sartzen ziren ohera. Eta pentsatu ere ez Kubako familiak guri laguntzerik. Alderdi hura blokatuta zegoen, Espainia iparralde hura, esan nahi dut. Gerra zen. Eta 1937ko apirilaren 26an, bonbak bota zituzten hegazkin alemanek. Egun hartan jausi ziren bonbak, baina lehenago ere askotan jo izan zuten alarma, eta egunero joaten ginen zegokigun babeslekura. Etxetik hur zegoen, kale batzuk harantzago.



Eta bonbardaketa...

Bonbardaketa? Gogoratzen naiz azoka eguna zela. Ez uste ikaragarritzko gauza zenik. Egoera nola-halakoa zen. Beti azaltzen zen baserritarren bat, etxeke animalia ekarri eta besteren batekin trukatzeko zuena, edo saltzeko zuena, edo dena delakoa. Alarma jo zutenean, babeslekura abiatu ginen, korrika. Egun hartan bai, benetan ari ziren, bonbak jausten ari zirela sartu ginen babeslekura. Eta gure ondoan, baserritarrak, plazan zeudenak. Uste dut 600 lagun sartzen ginela babesleku haietan, baina egun hartan mila baino gehiago izango ginen. Esan dut, azoka eguna zen, eta inguruko baserritarrak ere han zebiltzan, saldu-erosian. Nire akorduan, hiru egun egin genituen han zarratuta.

Hiru egun babeslekuan sartuta?

Babeslekuan, bai, baina egun hartan, hilaren 26an, kanpoan zer zen ikustera irten genuen. Eta hura zen, hura, ikustekoa! Dena apurtuta

Nortasun agiria

Jorge Eduardo Elgezabal Martínez (Cienfuegos, Kuba, 1925). Errigoitikoa zuen aita, Kasimiro Elgezabal Apraiz, eta galiziarra ama, Maria Luisa Martínez Vega, Santa Marta Ortigueirakoa. Kuban ezagutu zuten elkar, bertan ezkondu. Hiru seme-alaba izan zituzten, Luisa, Kasimiro eta Jorge Eduardo, bizirik irauten duen bakarra. Galizian ziren 1932an, Kubako egoera politiko makurraren ondorioz, Gerardo Machadoren diktaduratik ihesi. Galiziatik Euskal Herrira etorri ziren atzera Cienfuegosera itzuli baino lehen, Errigoitiko familia ezagutzera. Horrela harrapatu zituen Gernikako bonbardaketak. Sarraskiaren lekuko izan ziren. Aldi hura paperean jarria du Jorge Eduardo Elgezabalek, liburu idatzia, azken ukituen zain.



zegoen. Bizian ez dut halakorik ikusi! Jendea orroka, batzuk negarrez, beste batzuk batak besteari helduta, besarkatuta. Seme-alaben bila, senideen peskizan, gurasoak non ote ziren galdezka, denak orroka... Zer zen hura, bada! Hildakoak ezker-eskuma, adin guztietakoak, animaliak ere hilda, gorputz zatiak han eta hemen, zaurituak gura beste, sua... Oroitzapen horiek dauzkat, ez zen gauza gozoa, 10 urteko mutikoarentzat. Eskerrak ama

Gernika I

“Cienfuegos herriko Soledad azukre-zentralean hasten dut liburua. Hantxe jaio nintzen, hantxe igaro nituen lehenengo urteak, umetakoak. Kubako familia tipikoa ginen, aitaitaren gaixotasunagatik Espainiara joan behar izan zena. 30eko hamarkada zen, garai latza. Baina Gernika da nire idazlanaren gai nagusia: hara joan aurreko denbora, bonbardaketa, eta ondoko bizimodua Gernikan, Kubara itzuli ahal izan ginen arte, hori ere ez zen-eta erraza izan”.

ondoan neukan. Besarkatuta nindukan, babestu guran. Nire anaia, berriz, egun hartan ez zen lanera joan, eta horregatik irten zen onik, ze bonbek lan egiten zuen inprenta zirtzildu zuten; ez zen inor bizirik atera. Nik ez daukat hura kontatzeko barbarik, han ikusi nuena, han ikusten ari naizena oraintxe bertan... Sekula ere ez dut ahaztuko, detaile txikiak ere akorduan daukat eta, behin honezkerok, ez zait ahaztuko. Batetik bestera ibili nuen Gernika bonbardaketaren ostean, eta dena apurtuta, birrinduta zegoen. Juntetxea, Andra Mari eliza eta arma fabrika baino ez ziren libratu.

10 urteko haurra zinen.

Eta 10 urteko haurraren oroitzapenak gorde ditut, baina amak eta neba-arrebek gehiago zituzten. Zoritxarrez, hilak dira. Gure amak gauza asko kontatzen zituen. Esaten zuen aitaren familia ikustera joan zenean, haiek ez zituela euskaraz baino berba egiten, eta “maketa” esaten ziotela amari, eta berba hori baino ez zuela ulertzen. Ez zitzaien gustatu



“Hildakoak ezker-eskuma, adin guztietakoak, animaliak ere hilda, gorputz zatiak han eta hemen, zaurituak gura beste, sua... Oroitzapen horiek dauzkatz, ez zen gauza gozoa, 10 urteko mutikoarentzat”.

beraien etxeko bat galiziararekin ezkontzea. Baina handik lasterrera etxeko legez maite zutela, maite gintuztela. Azken finean, bihotz oneko jendea zela. Hori zioen gure amak. Hemengo egunkari batean amak kontatuta dakit Asilo Alzada kalean bizi izan ginela, 19. zenbakian. Irakurriko dizut amak hemengo *Juventud Rebelde* egunkariari aspaldi esandakoak: “Gerra hasi baino lehen, jesuitak mugitzen ari zirela ikusi genuen. Urrezko eta zilarezko gauzak batzen hasi ziren, San Inazio Loiolakoarentzat urtzeko, itxura batera, nahiz

Gernika II

“Material fotografikoa eta Gernikako postal bereziki esanguratsuak ipini ditut liburuan. Eta argazkiak ez ezik, baita marrazki asko ere, neuk egindakoak, gogoan daukadana erakusteko asmotan. Haritzaren erretratua ere ipini dut, askatasunaren sinboloa delako eta, hegazkin alemanen bombardaketaren ostean ere zutunik geratu zen arbola. Gernika inguruko jendearen bizimodua ere ekarri dut liburura, haien ohiturak, herri kondairak eta bestelakoak. Kubara itzultzearekin amaitzen dut liburua”.

eta benetan Francorentzat urtzen ibili. Baina Eusebio Arronategi abadeak, eta Andre Mari elizako parroko Domingo Iturraranez, kontra egin zieten...”. Arrebak ere kontatzen zituen Gernikakoak, aldizkari berean. “Gernika mehatxupean zegoen, herri asko legez. Bost babesleku egiten hasi ei ziren, baina erasoari ekin ziotenean, artean amaitu gabe zeuden. Bakarria ei zen zementuzkoa. Besteak pinu enborrez eginda zeuden. Alemanek bonbak jaurti zituztenean, pinuak su hartu zuen, eta barruan ezkatututa zegoen jendea bertan hil zen. Astelehena zen, azoka eguna, esan dudanez, eta etxean geunden alarmak jo zuenean. Aire eraso esan gura zuen horrek. Arkupera joan ginen, hirugarren babeslekua zegoen lekura. Erdiko kalean beste bat ei zegoen Don Tello kalean. Horiek zeharo apurtu zituen atakeak. Barruan zegoen jendea bertan hil zen”. Arrebak esaten zuen gu joan ginen babeslekua jendez lepo zegoela, 700 lagun baino gehiago, eta ura, oster, orkatilaraino gnuela. Kanpoan, harea-zakuak ipini zituztela, harea sikua, eta bonbak lehertzen zirenean, harea babesleku barruraino sartzen zela. Ito ez ginenean! Oxigenorik ez ei zegoen guztiontzat, denak han pilatuta,



AZKEN HITZA

Liburua

“Kubara itzuli ginela kontatzen dut eta hor amaitzen da liburua. Harrezkerokoaz idaztea ez zitzaidan inportantea iruditu. Baina bai, hemen ere banuke zer kontatua... Iraultzaren gaineko kapitulua eransteko esan didate, eta horrek atzeratu du liburua argitaratzea. *Gernika* darama izenburuan, jakina”.

Gernika III

“Uste dut belaunaldi berriek jakin egin behar dutela, lehen eskuko lekukotasunen bidez, orduan gertatu zen gauza beldurgarria, gaur egun ere antzekoak gertatzen dira-eta. Horregatik idatzi dut liburua, jendeak jakin dezan gerra inperialistek daukaten esangura genozida, ze Gernikakoa genozidioa izan zen. Jendeak jakin egin behar du, gazteek jakin egin behar dute...”.

mordoan. Queipo de Llano jeneralak Gernika dena apurtuko zuela esan zuen, eta gernikarrak ahal zuten moduan prestatu ziren. Bonbardaketa ostean, ez oinetako eta ez beste, mendian barrena Busturia aldera jo genuen, eta harako bidean metrailatu egin gintuzten soldadu frankistek. Han, alpargatak eman zizkiguten, arropa... Dena lohituta geunden, eta beldurrak airean! Arrebak kontatzen zuen, eta neu ere gogoratzen naiz zer edo zer.

Oroitzapena beti hortxe omen duzu, ezin alden-du...

Bai. Nahikoa da telebistan Irak, Afganistan edo dena delako lekua azaltzea, Gernikako hura gogora ekartzeko. Behin esan nuen eta halaxe jarri zuen kazetariak gero egunkarian: “Gernika ikusten dut gauero etxeko telebistan”. Jendea ikusten dut, handik hona eta hemendik hara lasterka, korrika, eta haien larruan jartzen naiz, nahigabe ere. Idazten ari naizen liburuan ere badiot, alegia, Kubara itzuli eta harrezkeroko hogeitau urtean ere gure familia kirioak dantzan bizi izan zela sirena hotsa entzuten zuen bakoitzean, edo kanpaiak joka, edo alarma zarata. Ez da erraza, ez! Asko idatzi da Gernikakoaren gainean...

Zure liburuaren gaia ere bada, izan.

Bai, jakina! Nik esaten dut hura saiakera bat izan zela, kupula alemanak diseinatu zuena. Kondor legioa bidali zuten. Gernika bonbardatu eta jende zibilak zelan erreakzionatzen zuten aztertu gura zuten. Nazien esperimenterua izan zen, andre, gizon eta umeen erantzuna ikusteko! Kondor legioak bertatik bertara zuten kanpamentua, Gasteizen. Han zeuzkaten generazio berriko hegazkinak, eta haien probatu beharra zeukaten, Bigarren Mundu Gerra hasi baino lehen, gerra handi haren atarian. Gernikakoa gerra krimena izan zen, ez dauka beste izenik! Jendeak ez zeukan babesteko modurik. Han edo hemen irakurri dudanez, faxisten jeneral batek esan omen zuen: “Gernikako gazteei bonboiak jaurtiko dizkiegu”. Esan egin behar da, gero! Jeneral hori gaixo egon behar zen, horrelakorik esateko. Herbert Matthews amerikar kazetariak “bonbardaketa totalitarioaren” prototipotzat jo zuen Gernikako bonbardaketa, eta Ludger Mees irakaslearen arabera —ezagutuko duzu historialaria, Euskal Herriko Unibertsitateko errektoreordea—, Gernika “nazien armadaren estrategien saiakera-bankua izan zen, haien teknologiena, haien hegazkinena, haien bonbena”. Ez dago, orduan, dudarik. Hitlerrek horretarako erabili zuen eraso, gero erabiliko zuen makineria militar handi hura zelan zebilen ikusteko, gerra prestatzeko. ■